

USUSRET NARODU II : PRVE POSLIJERATNE OPERNE SEZONE U PULSKOJ ARENI (1949.-1952.)

LADA DURAKOVIĆ

Hermana Dalmatina 1
52100 PULA

UDK/UDC: 782:792.5(497.5 Pula)“19”

Izvorni znanstveni rad/
Original Scientific Paper
Primljeno/Received: 1. 6. 2007.
Prihvaćeno/Accepted: 5. 11. 2007.

Nacrtak

U prvim godinama nakon II. svjetskog rata, gostovanja jugoslavenskih opernih kuća u Puli bila su takoreći stvar od državnog interesa. Žiteljima najvećega grada istarskog poluotoka koji su imali prilike za vrijeme vladavine fašizma posjećivati operne predstave u kojima su nastupale talijanske operne zvijezde, trebalo je pokazati kako i jugoslavenska kazališta raspoložu kompetentnim izvedbenim snagama. Želja političkog vodstva bila je i popularizacija

operne i baletne glazbe, težilo se k tome da se ona približi svim slojevima stanovništva, posebice radništvu. U Puli su tako u četiri godine, između 1949. i 1952. gostovali operni ansambli iz Zagreba, Beograda, Ljubljane i Rijeke. U tekstu se donose pojedinosti vezane uz izvedbe te se na temelju novinskih napisa prati njihova recepcija kod publike.

Ključne riječi: opera, Arena, Pula, 20. stoljeće

Kako bi opernu umjetnost približila svim slojevima stanovništva, za vrijeme talijanske vladavine fašistička je vlast propagirala izvođenje glazbeno-scenskih djela na otvorenom, a u Puli je za takve programe postojao idealan prostor — Amfiteatar. Od 1932. godine pa sve do pada fašizma, u Areni su se organizirale operne izvedbe, među izvođačima su bili umjetnici iz različitih talijanskih opernih kuća, a na rasporedu su bila uglavnom operna djela talijanskih skladatelja. Tenor Beniamino Gigli, sopranistica Lina Bruna Rasa, baritoni Giovanni Inghilleri i Carlo Galeffi, dirigent Antonino Votto, samo su neka od znamenitih imena koja su tijekom međuraća pohodila Pulu¹. Nakon velikog egzodusa i potpuno izmijenjenog sastava

¹ Više o opernim sezonama u pulskoj Areni za vrijeme talijanske vladavine u: Lada DURAKOVIĆ: Ususret narodu: operne sezone u pulskoj Areni za vrijeme fašističke diktature (1930.-1940.), *Arti musices*, 33 (2002) 2, 159-184.

stanovništva u gradu, novoustoličena vlast željela je i morala pokazati kako operne predstave nisu iščezle s repertoara grada odlaskom Talijana. Stoga je vraćanje glazbeno-scenskih priredbi u Arenu bio jedan od kulturoloških prioriteta.

Prva poslijeratna operna sezona u Puli organizirana je 1949. godine, a čast inauguracije pripala je Zagrebačkoj operi i baletu. Tristotinjak članova ansambla realiziralo je u lipnju te godine izvedbe opera *Aida* Giuseppea Verdija, *Ero s onoga svijeta* Jakova Gotovca te baleta *Ohridska legenda* Stevana Hristića.

U *Eri s onoga svijeta*, pod ravnanjem samog autora Jakova Gotovaca, i pod redateljskom palicom Titta Strozija, u glavnim su ulogama nastupili Josip Križaj (Marko), Vanja Matulić (Doma), Nada Tončić (Gjula), Josip Gostić (Mića), Milivoj Kučić (Sima). U izvedbi baleta predstavili su se, među ostalima, Ana Roje i Oskar Harmoš, koji je uz Margaritu Froman osmislio i koreografiju.

Dirigentsko vodstvo Hristićeve *Ohridske legende* povjereno je Borisu Papandopulu, režija i koreografija Oskaru Harmošu, u naslovnim su ulogama nastupili Ana Roje (Biljana), Pajo Grba (Otac), Ludmila Radoboj (majka), Nenad Lhotka (Marko), a u izvedbi je sudjelovala i grupa RKUD-a »Joža Vlahović«.

Aidu je pak dirigerao Milan Sachs, Vilma Nožinić tumačila je Aidu, Marijana Radev Amneris, Josip Gostić Radamesa, Tomislav Neralić Ramfisa. Predstavu je režirala Margarita Froman a koreografiju potpisao Oskar Harmoš.

Prema novinskim izvješćima, Zagrepčani su na gostovanje krenuli obuzeti velikim oduševljenjem: »Tu je bila svijest o težini i odgovornosti visokog umjetničkog i patriotskog zadatka da među prvim jugoslavenskim opernim kolektivima nastupimo u gradu koji, zauvijek pripojen matici zemlji, izgrađuje svoj bolji materijalni i kulturni život. Dugo smo se i neobično veselili tome gostovanju, duboko uvjereni da će nas narod koji je dvadesetak godina stenjao pod fašizmom, nasilno daleko držan od svog prirodnog zaleđa, od nas, svoje braće, primiti objeručke i da će umjetnost koju mu mi budemo pružili, a koju izgrađujemo u socijalizmu za najšire radne mase, biti jednako toplo shvaćena i ovdje u Puli.« Ansambl je, objašnjavali su novinari svojim čitateljima, doputovao kako bi u ime građana glavnoga grada Hrvatske opernim i baletnim izvedbama čestitao Puljanima koji su u manje od dvije godine od oslobođenja polučili velike uspjehe i brojne pobjede u bitkama »...koje naši narodi vode pod vodstvom KPJ i druga Tita za realizaciju petogodišnjeg plana i institucionalizaciju socijalizma.«²

Umjetnici koji su dolazili u novu, nepoznatu sredinu, u kojoj su operne sezone bile dio urbanog naslijeđa, s pravom su bili zabrinuti hoće li Puljani dobro prihvatiti njihov nastup. Pribojavali su se publike »... u gradu koji je nekoliko puta slušao milansku Scalu i pjevače svjetskog glasa, koji zna što je muzika i ima strog i prefinjen kriterij... te posjeduje vrlo istančan ukus u opernoj muzici...«, pa je zagrebačke izvedbe dočekivala sa skepsom. Stoga je trebalo osmisliti posebnu strategiju promidžbe, u kojoj će se istaknuti razlika u razlozima, svrsi i ciljevima umjetničkih priredbi u prošlosti i u

² »...che i nostri popoli conducono, sotto la guida del Partito comunista della Jugoslavia e del compagno Tito per la realizzazione del Piano quinquennale e l'edificazione del socialismo nel nostro Paese.« Usp. ***: Grande successo delle due prime rappresentazioni, *La Voce del Popolo*, 6 (7. 6. 1949), str. 2.

novom, socijalističkom društvu: »Kad su fašistički nasilnici između 1932-1938 godine priređivali ovdje muzičke festivale i operne stagione, radi afirmacije svoje vlasti nad tom zemljom i tim narodom pokušavši ga odalečiti od hrvatske i slavenske braće, također se nisu nadali da će Arena jednoga dana biti određena za plemenite, visoke ciljeve. Danas ona služi izgradnji socijalizma putem kazališta, uzdizanju kulturnog nivoa radničkih masa a nadalje širenju i učvršćivanju bratstva talijanske nacionalne manjine s ostalim narodima Jugoslavije. U tom smislu sastavljen je repertoar gostovanja: jedna hrvatska opera, srpski balet i jedna talijanska opera. Jugoslavenska i talijanska muzika uporedo treba da služe zajedničkom cilju — razvijanju naše nove, socijalističke operne umjetnosti.«³ Strepnje ansambla pokazale su se bezrazložnima, jer je premijeri *Ere* prisustvovalo preko 10.000 ljudi. Još je veći uspjeh polučila izvedba *Aide*: »Ogromna Arena jedva je primila gledaoce koji su ispunili sjedala, tlo, niše, svaki slobodni kutak. Staro i mlado, muško i žensko, majke s djecom i dojenčadi u naručju — čitava Pula nagrnula je da se uvjeri u kvalitete Hrvatske opere. Prizor je bio veličanstven... Kad su se Arenom prolomili glasovi naših pjevača, naših umjetnika, svima nam je zastao dah. Savršeno akustični prostor bio je divan suradnik našim opernim umjetnicima...«⁴ Ovakav odaziv publike tumačio se kao tipično ponašanje za publiku u socijalizmu, »... gdje umjetnici svojim stvaralačkim radom stoje u najbližem kontaktu s trudbenicima, sa širokim narodnim masama svoje zemlje, a te radne mase, ti radni ljudi, sa svoje strane sve više osjećaju da su ovi umjetnici njihovi, narodni umjetnici.« I na samim se umjetnicima, prema novinskim izvješćima, primjećivalo da ih preplavljuje zanos kojim nova, trudbenička publika prima umjetnička ostvarenja, te da više nisu »... zanatlje, koji svoj posao odraduju zbog puke zabave onih koji ih za to plaćaju, već su sada pravi, narodni umjetnici, trudbenici svoje socijalističke domovine, koji prikazuju na sceni život, i koji rade svjesni toga da je njihovo stvaranje važan faktor u preoblikovanju svijesti širokih narodnih masa«.⁵ I odabir same Arene za mjesto održavanja sezone, tumačen je kao potez koji u potpunosti odgovara upravo postulatima nove države: »... zatvoreno gledalište, sa svojim sistemom loža odaje odmah svoje porijeklo: ono je građeno za povlaštene klase, za aristokratske i građanske snobove, koji su dolazili na predstave više zbog toga da pokazuju svoje toalete i da se animiraju između činova u foajeima. Ovdje pak, na ovim izvedbama, širokom otvorenom prostoru u pulskoj Areni, građenoj nekada za rimske vlastodršce i za deklasirane mase kojima se, da ih se odaleči od revolucionarnog vrenja davalo 'Panem et circenses', kruha i igara, na tim ostacima nekadašnje arene, tu su ovih dana zaista bile široke narodne mase, osviještene i sve više osvješćavane u svojoj socijalističkoj domovini, koje su se u pravom i nepatvorenom oduševljenju — ne sapete u uske okvire zatvorenog aristokratsko-građanskog teatra, predale doživljavanju kazališne umjetnosti.«⁶

Znakovito je međutim da je na talijansku operu, Verdijevu *Aidu* došlo puno više posjetitelja nego na *Eru*, prema pisanju zagrebačkog *Vjesnika* čak 16.000, što,

³ Ivo TIJARDOVIĆ: Posjet opernih umjetnika narodu Istre, *Vjesnik*, 9 (19. 6. 1949), str. 3.

⁴ *Ibid.*

⁵ ***: Značajna kulturna manifestacija, *Riječki list*, 3 (12. 6. 1949), str. 3.

⁶ ***: Gostovanje Hrvatskog narodnog kazališta iz Zagreba u Puli, *Riječki list*, 3 (7. 6. 1949), str. 3.

pretpostavljamo, zaista treba dijelom pripisati i velikoj radoznalosti Puljana da saznaju na kojoj je razini zagrebački ansambl i može li se njihova izvedba mjeriti s izvedbama koje su imali prilike slušati u prošlosti. Novinari su nakon premijere tvrdili da se i hrvatski i talijanski dio publike složio u tome da je *Aida* bila izvrsna, da Zagrebačka opera treba služiti na ponos, te da je domaća kazališna kultura na takvom stupnju, da se može mjeriti s kulturom velikih naroda. Grad Pula poklonio je opernom ansamblu uljenu sliku Arene i simboličnu skulpturu s figurama hrvatskih i talijanskih rudara u bratskom zagrljaju. Gostovanje Zagrebačke opere se nije organiziralo samo na nastupe u Areni, već je ansambl priredio i koncert za velike radne kolektive, brodogradilište »Uljanik«, rudnik »Rašu«, te dva koncerta u kazalištu namijenjena udarnicima i najboljim radnicima Pule.

Novinari nisu propustili likovati nad uspjehom sezone i zato, što je nastup zagrebačkih umjetnika opovrgnuo mišljenje dijela stanovništva koje je emigriralo iz Pule, kako će kraj talijanske vladavine značiti kraj održavanja bilo kakvih umjetničkih manifestacija.⁷

A da su preko granice novostvorene države zaista pozorno praćena događanja u Puli, svjedoči i to da je venecijanska radio stanica »Venezia-Giulia« vrlo posprdnim komentarima popratila gostovanje Zagrebačke opere i hrvatsku opernu umjetnost uopće. To je zagrebački ansambl, tvrdio je Ivo Tijardović u *Vjesniku* nakon gostovanja, učvrstilo u namjeri da i u idućim sezonama vodi brigu o gostovanjima u Puli: »... da se još više upoznamo s narodom Istre i da mu iznesemo daljnja dostignuća našeg socijalističkog kazališta, da naše bratstvo produbimo, da uvjerimo imperijalističke i informbiroovske neprijatelje kako se u ovom dijelu zemaljske kugle izgrađuje novi svijet — doduše uz velike napore i teškoće, ali s uspjehom — svijet ljudskog dostojanstva i bratstva među narodima — Titova Jugoslavija«.⁸

U lipnju 1950. godine u pulskoj Areni je gostovala Beogradska opera, tijekom svoje velike turneje u sklopu koje je nastupila u Ljubljani, Zagrebu, Opatiji i Rijeci, s izvedbama Gotovčeva *Ere*, Hrističeve *Ohridske legende*, Puccinijeve *Tosce*, Borodinova *Kneza Igora* i Verdijeve *Aide*. Izvedbama su ravnali Krešimir Baranović i Stevan Hristić, a među solistima bili su Nikola Cvejić, Miroslav Čangalović, Melanija Bugarinović, Valerija Heybalova, Lazar Jovanović, baletani Mira Sanjina, Aleksandar Trifunović, Jelena Nikolić, Dimitrije Parlić, Zoran Nikolić.⁹

Bila je to prva veća turneja u dotadašnjoj povijesti beogradskog opernog ansambla organizirana po odluci ondašnjeg Saveznog komiteta za nauku i kulturu: »Da je do toga došlo, u prvom redu treba zahvaliti tekovinama Narodnooslobodilačke borbe i Narodnoj revoluciji i svim korjenitim promjenama koje su se kod nas odigrale«, naglasio

⁷ Usp. ***: Grande successo delle due prime rappresentazioni, *La Voce del Popolo*, 6 (7. 6. 1949), str. 2.

⁸ Ivo TIJARDOVIĆ: Posjet opernih umjetnika narodu Istre, *Vjesnik*, 9 (19. 6. 1949), str. 3.

⁹ Budući da su podaci o gostovanju Beogradske opere kojima raspolažemo manjkavi, a arhivska i novinska građa ne izvješćuje o izvođačima, možemo tek pretpostaviti da je u Puli gostovala ista izvođačka postava kao i u Rijeci te u drugim gradovima u kojima su nastupili tijekom turneje. Usp. ***: Dani muzike u Opatiji i Rijeci, *Riječki list*, 4 (23. 6. 1950), str. 3; ***: Dani muzike u Opatiji i Rijeci, *Riječki list*, 4 (18. 6. 1950), str. 3.

<p>HRVATSKO NARODNO KAZALIŠTE ZAGREB</p> <p>GOSTOVANJE OPERE</p> <p>HRVATSKOG NARODNOG KAZALIŠTA IZ ZAGREBA U PULI (ARENA)</p> <p>4., 5., 6., 7. i 8. juna 1949.</p> <p>4. VI. 1949. „ERO S ONOGA SVIJETA“ Komična opera u 3 čina – Kompozitor: JAKOV GOTOVAC</p> <p>5. VI. 1949. „OHRIDSKA LEGENDA“ Balet, muzika i scenario: STEVAN HRISTIĆ</p> <p>6. VI. 1949. „AIDA“ Tragična opera u 4 čina (7 slika) od Giuseppe Verdija – Tekst: A. Ghilanzoni</p> <p>7. VI. 1949. „OHRIDSKA LEGENDA“ Balet, muzika i scenario: STEVAN HRISTIĆ</p> <p>8. VI. 1949. „AIDA“ Tragična opera u 4 čina (7 slika) od Giuseppe Verdija – Tekst: A. Ghilanzoni</p> <p>CIJENE: 15.-, 30.-, 40.-, 50.- DIN - BACI I VOJNICI 10.- DIN POČETAK PREDSTAVA U 20 SATI</p>	<p>TEATRO NAZIONALE CROATO DI ZAGABRIA</p> <p>STAGIONE LIRICA E DI BALLO DELL'OPERA</p> <p>DEL TEATRO NAZIONALE CROATO DI ZAGABRIA NELL'ARENA DI POLA</p> <p>4., 5., 6., 7. e 8. giugno 1949.</p> <p>4. VI. 1949. „ERO, LO SPOSO CADUTO DAL CIELO“ Opera comica in 3 atti, Musica di Jakov Gotovac</p> <p>5. VI. 1949. „LA LEGENDA DI OHRID“ Ballo in 3 atti Soggetto e musica di Stevan Hristic</p> <p>6. VI. 1949. „AIDA“ Opera in 4 atti (7 quadri) di Giuseppe Verdi Libretto di A. Ghilanzoni</p> <p>7. VI. 1949. „LA LEGENDA DI OHRID“ Ballo in 3 atti Soggetto e musica di Stevan Hristic</p> <p>8. VI. 1949. „AIDA“ Opera in 4 atti (7 quadri) di Giuseppe Verdi Libretto di A. Ghilanzoni</p> <p>Prezzi d'ingresso: 15.-, 30.-, 40.-, 50.- Din - Studenti e militari 10.- Din GLI SPETTACOLI INCOMINCIANO ALLE ORE 20</p>
---	--

Sl. 1: Plakat operne sezone u pulskoj Areni 1949. godine

je u intervjuu *Novom listu* uoči gostovanja direktor Beogradske opere Oskar Danon. Politička je komponenta ovoga gostovanja bila obvezujuća za beogradske umjetnike; uz to, hrvatskim je kazališnim centrima njihov dotadašnji rad bio slabo poznat, pa su pripreme za gostovanje bile duge i pomne. »Naš je kolektiv shvatio da ovo gostovanje nema samo zadatak da Beogradska opera pokaže svoj umjetnički domet, nego da se pred nju postavlja još daleko značajniji zadatak — zadatak zbližavanja ne samo umjetnika na polju kazališne umjetnosti, već što je gotovo važnije, da produbljuje bratske odnose naših naroda.«¹⁰ Posebno je važno bilo pulsko gostovanje, jer za razliku od nastupa u gradovima čija su kazališta mogla primiti ograničeni broj zainteresiranih, pulska je Arena mogla ugostiti u pravom smislu riječi »najšire narodne mase«.¹¹

I doista, čak je 15.000 gledatelja, prema novinskim izvješćima, pratilo izvedbu *Kneza Igora*. Svečanom dočeku umjetnika su prisustvovali predstavnici narodne vlasti, partije i masovnih organizacija. »Široke mase radnih ljudi Pule i okolice došle su da po prvi put čuju najbolji ansambl iz bratske republike Srbije u svom gradu. ... S velikom pažnjom i u savršenom miru pratili su gledaoci izvođenje Borodinove opere 'Knez Igor' nagradiški oduševljenim aplauzom izvođače«, pisale su novine.¹²

Pozitivnim su kritikama novinari popratili i izvođače Hrističeve *Ohridske legende*: »Sve ih bez iznimke valja obrliti u zajedničku pohvalu, od orkestra koji je znao kreirati fascinantnu atmosferu, scenografije pogođene do najsitnijih detalja, baletnog korpusa i posebno solista koji su nam dali prekrasan dokaz da se gracioznošću pokreta, ali iznad svega živim i značajnim ekspresijama lica može pojasniti sadržaj ovog posebnog baleta.«¹³ Zanimljiv je opis svoga djela u listu *La Voce del Popolo* uoči izvedbe *Ohridske legende* dao sam autor Stevan Hristić: »Ovo djelo koje stapa i sastavlja na prijemljiv način dominantne motive folkloru jugoslavenske popularne glazbe i plesova, logično je privuklo pažnju novog društva jer je interpretiralo duboke osjećaje, opisivalo tjeskobe i borbe, ocrtavalo kratkotrajne trenutke obiteljske sreće. U njemu se vjerno zrcalio jednostavan život makedonskih seljaka, njihova želja za slobodom, ponos njihovih vjernih žena, spremnih na žrtvu, energičnih i snažne volje. Zbog ovih posebnih zasluga, djelo je 1946. dobilo prvu nagradu od Federalne vlade i od tada doživljava uspjehe i razveseljava naše ljude ukazujući im još jednom gdje se mogu pronaći najživlji izvori umjetničkih djela.«¹⁴ Folklorno

¹⁰ Izjava Oskara Danona o gostovanju Beogradske opere, *Riječki list*, 4 (27. 6. 1950), str. 3.

¹¹ *Ibid.*

¹² ***: 15.000 gledalaca na izvedbi *Kneza Igora* u pulskoj Areni, *Riječki list*, 4 (29. 6. 1950), str. 3.

¹³ »Tutto indistintamente va abbracciato in un' unica lode, dalla orchestra che seppe creare una atmosfera fascinosa, alla scenografia indovinata anche nei minimi particolari, al corpo di ballo e specialmente ai solisti che fornirono una magnifica prova e che con la grazia del movimento, ma soprattutto con l'espressione vivissima e significativa dei loro volti, hanno reso chiaro il significato di questo baletto popolare.« Usp. ***: Presentata a Pola La leggenda di Ocrida, *La Voce del Popolo*, 7 (1. 6. 1950), str. 3.

¹⁴ »Quest'opera che ha fuso ed impastato in modo adito i motivi dominanti del folclore dei balletti e della musica popolare jugoslava, e logico attirasse l'attenzione della nuova società, perchè ne interpretava l'anima profonda, ne descriveva le ansie e le lotte, ne coloriva i fugaci momenti di gioia familiare. E qui rispecchiata fedelmente la vita semplice dei contadini macedoni, il loro desiderio di libertà, la fierezza delle loro donne fedeli, pronte al sacrificio, energice e volitive per questi meriti singolari, l'opera ebbe il primo premio dal Governo federale nel 1946. e da allora e passata di successo in successo a rallegrare il nostro popolo e dirle ancora una volta dove si possono trovare le sorgenti più vive per l'opera d'arte.« Usp. ***: La leggenda di Ocrida nelle parole del suo autore, *La Voce del Popolo*, 7 (2. 7. 1950), str. 3.

Sl. 2: Plakat operne sezone u pulskoj Areni 1950. godine

nadahnuće kao jamstvo populističke orijentacije autora trebalo je dakle poslužiti kako bi se čitatelju, potencijalnom posjetitelju predstave, pokazalo kako su na repertoaru sezone u Areni djela narodne, dakle »progresivne« umjetnosti.

Opera HNK iz Zagreba gostovala je u pulskoj Areni ponovno u srpnju 1951. godine, a na rasporedu su bile Verdijeva *Aida* i *Krabuljni ples*, Puccinijeve *Tosca* i *Madame Butterfly* te Bizetova *Carmen*. Zanimljivo je da nije bilo nijedne opere ni baleta domaćih autora, pa su se novinari *Vjesnika*, koje je na to vjerojatno potaknuo netko iz kazališne uprave, požurili izvijestiti svoje čitatelje kako je čitavo gostovanje organizirao posebni priređivački odbor Narodnog odbora Grada Pule, prema čijim je zahtjevima sastavljen repertoar, iako to nije bilo posve točno. Prema pulskim medijskim izvorima komisija, formirana pri odboru za prosvjetu i kulturu, uz navedene je opere sugerirala i inscenaciju Gotovčeve opere *Mila Gojsalića*,¹⁵ no to, vjerojatno zbog nedostatka vremena za pripreme, nije realizirano.¹⁶

Na izvrsno započetoj premijeri *Aide*, u kojoj su naslovne uloge tumačili Vilma Nožinić (*Aida*), Josip Gostić (*Radames*), Marijana Radev (*Amneris*), Tomislav Neralić (*Ramfis*) i Dragutin Bernardić (*kralj*) počela je padati kiša pa je dirigent Milan Sachs morao prekinuti predstavu. No sam je početak, prema pisanju novina, svjedočio da bi izvedba uspjela u cijelosti. Pohvaljeni su dobro pripremljeni zborovi te dirigent, koji je majstorskom rukom upravljao pulskom izvedbom, postignuvši rijedak sklad između orkestra i pjevača. »Gostićev *Radames*, impozantan u svom nastupu i kostimu, glasovno je i glumački zavladao arenom već u prvoj pojavi, dok se Marijana Radev, ta izvanredna umjetnica operne scene, kretala pozornicom kao prava egipatska princeza...«, hvalile su novine izvedbu kojom je započela sezona.¹⁷ Večer nakon inauguracije u Areni održan je koncert u kazališnoj zgradi, na kojemu su nastupili operni i baletni solisti. Među njima bili su Vladimir Ruždjak, Marija Podvinec, Nada Tončić, Dragutin Bernardić, Bianca Dežman, Ratimir Delorko. Publika se nije odazvala u velikom broju, ali je srdačno dočekala umjetnike, i ispratila ih »... nasmijanih očiju i ganutom dušom«¹⁸, a Vladimir Ruždjak morao je čak 7 puta izaći na bis, izvijestile su novine.¹⁹

Sezona u Areni nastavila se izvedbom Bizetove *Carmen* pod ravnanjem Mladena Bašića. U naslovnim ulogama nastupili su Marijana Radev (*Carmen*), Josip Gostić (*Don Jose*), Vera Grozaj (*Micaela*) a među članovima baleta bili su Zlata Lanović, Veseljko Sulić te Nevenka Biđin. Režiju je potpisao Titto Strozzi, scenografiju Marijan Trepše, a koreografiju Margareta Froman. Gledalište je bilo ispunjeno do posljednjeg mjesta, novinari su procijenili da je predstavi prisustvovalo oko 16.000 gledatelja. Prema pisanju pulskog lista *La Voce del Popolo* opera *Carmen*

¹⁵ Usp. ***: Ricco cartellone d'opere quest' anno all' Arena di Pola, *La Voce del Popolo*, 8 (14. 5. 1951), str. 3.

¹⁶ U članku »Pogrešan stav u izvođenju muzičkih djela« proziva se Uprava HNK što je organizirala gostovanje u Puli s isključivo stranim standardnim repertoarom. Usp. *Vjesnik*, 11 (14. 12. 1951), str. 5.

¹⁷ Usp. Vatroslav CIHLAR: Opere, koncerti i umjetnici, *Riječki list*, 5 (13. 7. 1951), str. 2.

¹⁸ »...con occhi sorridenti e con l' animo incantato«. Usp. ***: Concerto al Teatro, *La Voce del Popolo*, 7 (8. 7. 1951), str. 3.

¹⁹ Usp. ***: Verdijevom Aidom počeo je operni festival u Puli, *Riječki list*, 5 (7. 7. 1951), str. 3.

nije izazvala oduševljenje slušateljstva »... možda zato što je naša publika previše naklonjena laganim i protočnim melodijama verdijanskih partitura.« Vrlo dobrima ocijenjeni su Marijana Radev i Josip Gostič, za razliku od orkestra i zbora među kojima nije postignuta potrebna ravnoteža i fuzija.²⁰

Operu je prenosio Radio Rijeka, a za vrijeme pauze intendant HNK Marijan Matković javio se izravno u program te radio postaje, osjetivši pritom potrebu da opravda izbor repertoara: »To je drugi put nakon oslobođenja, drugi put nakon što je patnica Istra sjedinjena sa svojom maticom zemljom — da HNK gostuje u pulskoj Areni. Prije dvije godine opera HNK izvela je ovdje pet predstava, od kojih su 3 bile iz nacionalnog repertoara dok ove godine gostujemo u pulskoj Areni s 5 najpoznatijih djela svjetskog, internacionalnog repertoara, od kojih su dva Verdijeva djela. Nešto godišnjica G. Verdija koju je HNK proslavilo tokom prošle sezone predstavama 'Otello' i 'Krabuljnog plesa', a nešto nenadano zaključivanje ovog našeg pulskog gostovanja prije mjesec dana, dakle u posljednji čas, diktirali su upravo takav sastav repertoara. To naravno ne znači da nećemo na svom trećem gostovanju, do kojeg, nadamo se da će opet uskoro doći, ponovno nastupati s pretežno domaćim repertoarom.«²¹ Činjenica da je repertoarna politika sezone očito ocijenjena neprimjerenom nimalo ne začuđuje. Uloga samih glazbeno-scenskih uprizorenja u velikoj mjeri je bila upravo njihova odgojna misija i upoznavanje publike s domaćim repertoarom. Njegov izostanak tumačio se kao svjesno zapostavljanje i podcjenjivanje domaćeg stvaralaštva i ocijenjivao kao pristajanje uz »malograđanske« i »reakcionarne elemente«.

Opera *Aida* nije mogla biti izvedena odnosno ponovljena, jer je Josip Gostič već ranije imao ugovoren nastup u Grazu, no Zagrepčani su se predstavili još i *Krabuljnim plesom* pod Sachsovim vodstvom, u inscenaciji Zvonka Agbabe i režiji Nanda Roje. Kao Amelija nastupila je Vilma Nožinić, Ricarda je tumačio Noni Žunec, Renata Vladimir Ruždjak, paža Oskara Bianca Dežman a vračaru Nada Puttar. Publika je, ponovno prema pisanju lista *La Voce del Popolo* ovoga puta bila zadovoljna izvedbama jer je opera bila kvalitetnije i preciznije izvedena. »Palica Milana Sachs znao je voditi operu, homogenošću i jasnoćom zvuka pocrtavao je po potrebi lirske ili dramatičke motive, dobro potpomognut Nonijem Žunecom, glasom i gospodarom scene, te baritonom Vladimirom Ruždjakom koji u svojoj kratkoj ali svijetloj karijeri svakoj izvedbi dodaje trunku novoga majstorstva.«²² Pohvaljen je i lijep glas Vilme Nožinić te gracioznost i melodioznost Biance Dežman, a pjevačkim je mogućnostima i nonšalantnošću publiku posebno ugodno iznenadila Nada Puttar.²³ Prema medijskim izvješćima, izvedbi je prisustvovalo čak 12.000 ljudi.

²⁰ Usp. ***: »Carmen« e »Un ballo in maschera«, *La Voce del Popolo*, 8 (11. 7. 1951), str. 3.

²¹ ***: Pogrešan stav u izvođenju muzičkih djela, *Vjesnik*, 11 (14. 12. 1951), str. 5.

²² »La bacchetta di Milan Sachs ha ben saputo condurre l'opera con omogeneità e chiarezza sonore ed ha sottolineato volta a volta i motivi lirici o drammatici, ben coadiuvato da un Noni Žunec, in voce e padrone della scena e da Vladimir Ruždjak, baritono, che alla breve ma luminosa strada già percorsa, aggiunge ad ogni esibizione un tocco di nuova maestria.« Usp. ***: »Carmen« e »Un ballo in maschera«, *La Voce del Popolo*, 8 (11. 7. 1951), str. 3.

²³ Usp. *ibid.*

Pod ravnanjem Berislava Klobučara izvedena je zatim *Tosca* s Marijom Podvinec u naslovnoj ulozi, Nonijem Žunecom kao Cavaradossijem i Tomislavom Neralićem u ulozi Scarpije, te *Madame Butterfly* u kojoj su, pod istim dirigentskim vodstvom, nastupili Nada Tončić (*Madame Butterfly*), Ratimir Delorko (*Pinkerton*) i Nada Puttar (*Suzuki*).²⁴ Pulska je publika, prema novinskim izvješćima odlično primila izvedbe opera omiljenog im Puccinija. Berislav Klobičar inteligentnim je dirigentskim vodstvom *Tosce*, koju je pohodilo 9.000 gledatelja pokazao da je unatoč mladosti dovoljno iskusan maestro. Odličnom je ocijenjena i *Madame Butterfly*, također pod Klobučarovim vodstvom, u kojoj je naslovnu ulogu utjelovila Nada Tončić. Njen je kristalni glas ispunio Arenu »nježnoću, materinskom privrženosti i dubokom ljubavlju«, pa su slušatelji zaboravili manje uspješne kreacije ostalih pjevača, pisali su novinari. Nada Puttar, koju je publika primila odlično u *Krabuljnom plesu*, na ovoj se izvedbi pokazala kao kruta i vidno zbunjena. Glas Ratimira Delorka, pak, nedvojbeno graciozan, bio je previše slabašan da bi dobro zvučao na otvorenom prostoru, poput Arene. Međutim, romansa »Un bel di vedremo« tako je oduševila i oživila publiku da je zaboravila i oprostila izvođačima sve manjkavosti sporednih uloga.²⁵

Organizacija opernih zbivanja te 1951. godine ukazala je i na neke probleme. Pokazalo se da Puli nedostaje mreža hotela u kojoj bi mogli odsjesti kako umjetnici tako i gosti iz drugih gradova. Valjalo je poboljšati suradnju s turističkim agencijama i željeznicom, koja bi mogla pomoći da se animiraju ljubitelji glazbe iz istarskih centara. Isto tako, ocijenjeno je da su pripreme započele prekasno, samo 20 dana prije početka manifestacije. Dobra je strana operne sezone bila nešto osmišljenija marketinška promidžba, koja je obuhvatila čak i bacanje promidžbenih letaka iz zrakoplova. Zarada je također, zaključeno je, premašila prošlogodišnju.²⁶

Medijski puno skromnije najavljivano i popraćeno, 1951. godine održano je još jedno operno gostovanje u pulskoj Areni. Ansambl Ljubljanske opere s više od 200 umjetnika, 60 članova orkestra i 90 zborskih pjevača izveo je Verdijeve opere *Trubadur* i *La Traviata*, Puccinijevu operu *La Bohème* i Charpentierovu *Louise*, a izvedbama su ravnali dirigenti Samo Hubad, Danilo Švara i Rado Simonitti.²⁷ Iako je među planiranim izvedbama bila i *Veronika Deseniška* Danila Švare, Puljanima su i pri ovom gostovanju prezentirana samo djela inozemnog repertoara, a prigovori vezani uz zapostavljanje djela domaćih skladatelja u potpunosti su izostali. Prema podacima kojima raspolažemo, naslovne su uloge u *Trubaduru* tumačili Valeria Heybalova (Leonora), Rudolf Francl (Manrico), Elza Karlovac (Azucena), France Langus (grof Luna), Friderik Lupša (Ferrando) a izvedbom je ravnao Samo Hubad. Izvedbu ljubljanskog ansambla novinari su ocijenili ozbiljnom i discipliniranom, a mladom su ansamblu predvidjeli zavidne uspjehe u budućnosti. »Koncert majstor

²⁴ Usp. Rubin D: Opera u Puli, *Vjesnik*, 11 (13. 7. 1951), str. 3.

²⁵ Usp. ***: »Madame Butterfly« e »Tosca« di Puccini, *La Voce del Popolo*, 8 (12. 07. 1951), str. 3.

²⁶ Usp. ***: Linea estiva all' Arena di Pola, *La Voce del Popolo*, 8 (11. 07. 1951), str. 3.

²⁷ Usp. Attendendo la chiusura della stagione lirica, *La Voce del Popolo*, 8 (8. 9. 1951), str. 3.

**OPERNI FESTIVAL
U ARENI
GOSTOVANJE
ZAGREBAČKE OPERE
5. - 12. VII. 1951.**

**NA REPERTOARU:
CARMEN - TOSCA - KRABULJNI PLES
AIDA - BUTTERFLY - CARMEN**

Informacije u ugravi Narodnog kazališta, telefon broj 293, i u Kino poduzeću, telefon broj 204

**STAGIONE LIRICA
ALL'ARENA
OSPITERÀ
L'OPERA DI ZAGABRIA
DAL 5-VII AL 12-VII-1951**

**PROGRAMMA:
CARMEN - TOSCA - BALLO IN MASCHERA
AIDA - BUTTERFLY - CARMEN**

Per tutte le informazioni rivolgersi al Teatro del Popolo, telef. no. 293 e alla direzione dell'imp. cinematografici, tel. no. 204

Sl. 3: Plakat operne sezone u pulskoj Areni 1951. godine

[sic!] i dirigent Samo Hubad dirigirao je operu poletno i odmjereno. Pod njegovom palicom članovi orkestra su uzorno izveli svoje dionice. Zbor je imao mogućnost da pokaže svoje dobre kvalitete: lijepe i dobro usklađene glasove koji otkrivaju vješto majstorstvo zborovođe.«²⁸ Valerija Hejbalova u ulozi Leonore, svojim je lijepim i melodioznim glasom vješto premostila sve prepreke partiture. Dostojan suradnik bio joj je mladi tenor Rudolf Francl, kristalno čistog, no ne odveć voluminoznoga glasa čija se interpertacija Manrica jako dopala publici. Zahvaljujući finoći i ukusnoj interpertaciji, uspio je ostvariti simpatičnu kreaciju, koja se pokazala u njegovoj perfektnoj dikciji, posebice u pijanima i mezzovocima, pa će, ocijenio je kritičar, vrijeme i konstantan rad učiniti od njega odličnog pjevača. Azucena, koju je interpretirala Elza Karlovac, dobila je aplauz na otvorenoj sceni u ariji »Stride la vampa«, unatoč umoru zbog kojeg je njezina interpretacija patila od intonativnih kolebanja. Gosti iz Ljubljane su prvi put bili u Areni i nisu poznavali dimenzije pozornice, pa se inscenacija pokazala preskromnom a režija prestatičnom.²⁹ *La Traviata* pod ravnanjem Rada Simonitija je također na novinske kritičare ostavila dobar dojam. Posebno je pohvaljena Zlata Gjungjenac u ulozi Violette te tenor Miro Brajnik koji je, tumačeći Alfreda, osvojio publiku svojim svijetlim, metalnim i skladnim glasom.³⁰

Nakon Zagrebačke, Beogradske i Ljubljanske opere, u srpnju 1952. u Arenu je na gostovanje prvi put došao ansambl Narodnog kazališta iz Rijeke.³¹

Ansambl sastavljen od dvjestotinjak, što solista, članova baleta, zбора i orkestra, izveo je toga ljeta četiri opere. Zajčevog *Nikolu Šubića Zrinjskog* u režiji Antona Korena dirigirao je Stanko Šimunić a u glavnim su ulogama nastupili Milan Pihler (Zrinjski), Štefanija Lenković (Eva), Zlata Butković (Jelena), Konrad Orožim (Alapić), Franjo Godec (Sulejman). U Verdijevom *Rigolettu* je naslovnu ulogu tumačio gost iz Zagrebačke opere Vladimir Ruždjak. Uz njega su nastupili Oskar Zornik (Vojvoda od Mantove), Irma Demoris (Gilda), Dante Sciaqui (Sparafucile), Nevenka Tomašić (Maddalena).³² Operu je režirao Berislav Brajković a izvedbom je ravnao Vladimir Benić. Zdenko Peharda ravnao je zatim izvedbom opere *Carmen*. Pod redateljskom palicom Slavka Midžora u solističkim su ulogama u Bizetovoj operi nastupili Nada Auer (Carmen), Josip Šutej (Don Jose), Milan Pihler (Escamillo), Franjo Godec (Zuniga). Posljednja je na rasporedu bila Puccinijeva *La Bohème*, kojom je ponovno ravnao Zdenko Peharda. Josip Šutej nastupio je u ulozi Rodolfa, Enzo Serini bio je Marcello, Konrad Orožim Schaunard, Dante Sciaqui Collin, Zlata Butković Mimi,

²⁸ »Il maestro concertatore e direttore d'orchestra Samo Hubad ha diretto l'opera con slancio e diretta perizia. Sotto la sua bacchetta gli orchestrali hanno eseguito la loro parte in modo esemplare. Il coro ha avuto la possibilità di dimostrare le sue buone qualità: voci belle e bene affiate che rivelano la buona guida del maestro.« Usp. ***: »Trovatore« e »Traviata«, *La Voce del Popolo*, 8 (13. 9. 1951), str. 2.

²⁹ Usp. *ibid.*

³⁰ Usp. *ibid.*

³¹ Usp. ***: Si inizia domani all' Arena il III festival operistico, *La Voce del Popolo*, 9 (1. 7. 1952), str. 2.

³² Usp. Programska knjižica operne sezone u Areni 1952. god.

dok je ulogu Musette tumačila Carmen Vilović. Režiju je za tu operu potpisao Anton Koren.

U izvedbi *Zrinjskog* publiku je najviše impresionirao Franjo Godec u ulozi Sulejmana. Kritika ga je opisala kao muzikalnog pjevača koji se ne služi ispraznim prenemaganjem, ni u pjevanju i još manje u glumi, pa je opravdano zaslužio veliki aplauz publike. Pohvaljeni su i ostali solisti, te orkestar pod sigurnim Šimunićevim vodstvom.³³

Izvedba *Carmen* također je dobro ocijenjena od strane glazbene kritike: Nada Auer, pisale su novine, trudila se da svoju interpretaciju nadgradi dramatičnošću u glasu i kretnjama. Metalni i uvijek dobro intonirani glas Josipa Šuteja bio je obogaćen potrebnom strastvenošću, a pohvaljena je i kreacija Milana Pihlera. Redatelj Slavko Midžor, zaključeno je u novinskom osvrtu, vješto je obavio svoju zadaću, trudeći se u dramsku akciju involvirati i publiku, što mu međutim nije pošlo za rukom.³⁴

Vrhunac sezone koju su priredili Riječani bila je izvedba Puccinijeve opere *La Bohème*. Kritika je ocijenila pohvale vrijednim sve izvođače, a posebno je istaknula Zlatu Butković, lijepog i uvijek intoniranog glasa, odmjerenu i simpatičnu, koja je pratila svoju interpretaciju duboko proživljenim osjećajima, donijevši na scenu idealnu Mimi.³⁵

Mediji su se nakon odlaska Riječana osvrnuli na uspjeh cjelokupne sezone. Usporedbom broja posjetitelja na pojedinoj predstavi bilo je vidljivo da je publika bila najzainteresiranija za operu *La Bohème*. Zaključeno je stoga da je publiku najlakše privući slavom pojedinog pjevača, u ovom slučaju Vladimira Ruždjaka, zbog kojeg je, pretpostavili su novinari, operu pohodio najveći broj ljubitelja glazbe. »Sve su se opere izvodile u prepunom amfiteatru. Ova činjenica govori u prilog tezi da su građani doista bili gladni kulturnih događanja ali i tezi kako su 'novopečeni' građani htjeli steći gradske navike i biti viđeni na reprezentativnim kulturnim priredbama.«³⁶

Dakle, uza sve napore novoustoličene narodne vlasti da se ne afirmiraju pojedine zvijezde već čitav ansambl, te da se umjetnost približava svim slojevima stanovništva, u prvom redu radništvu, Pula je, čini se, ipak barem dijelom zadržala tipično ponašanje urbanog, srednjoeuropskog opernog konzumenta. Neposredno nakon odlaska Anglo-Amerikanaca iz Pule, gostovanja domaćih opernih kuća bila su takoreći stvar od državnog interesa. U najvećem gradu istarskog poluotoka koji je donedavno imao prilike redovito se upoznavati s talijanskim opernim pjevačima, sviračima i dirigentima, među kojima je bilo i onih prvorazrednih, poput tenora Beniamina Giglija i Nina Piccaluge, sopranistice Toti Dal Monte i Line Brune Rasa,

³³ Usp. ***: Larghi applausi ai protagonisti dell'opera »Nikola Šubic-Zrinski«, *La Voce del Popolo*, 9 (4. 7. 1952), str. 3.

³⁴ Usp. ***: Ha in se un grande segreto l'elisse dalle occhiaie vuote, *La Voce del Popolo*, 9 (6. 7. 1952), str. 3.

³⁵ Usp. ***: Bilancio positivo del Festival all'Arena, *La Voce del Popolo*, 9 (9. 7. 1952), str. 3.

³⁶ ***: XIII sjednica narodnog odbora Pule, *Glas Istre*, 9 (15. 11. 52), str. 6.

baritona Giovannija Inghillerija i Carla Galeffija, dirigenata Antonina Votta i Edoarda Vitalea, trebalo je pokazati kako i jugoslavenska kazališta raspoložu kompetentnim izvedbenim snagama. Sukladno tomu iznalaženje financijskih mogućnosti da se Puli predstave sve najbolje jugoslavenske glazbeno-scenske snage nije predstavljalo problem, pa su u Puli tako u četiri godine gostovali operni ansambli iz Zagreba, Beograda, Ljubljane i Rijeke. Ako i sa skepsom prihvatimo novinska izvješća koja govore o tome da je u Areni na pojedinim predstavama bilo čak 16.000 ljudi,³⁷ ni upola manje brojke u vremenima koja su uslijedila, sve do današnjeg dana, nisu ponovno dosegnute, a u novinskim se člancima gotovo stalno upozoravalo na to da je broj gledatelja na opernim predstavama premalen. Posebice je objektivno veliki broj posjetitelja znakovit zbog promjene strukture stanovništva i činjenice da su koncem četrdesetih, kada su operne sezone u Areni nakon desetogodišnje pauze opet započele s održavanjem, u Pulu doselili na ozbiljnoglazbena događanja nenaviknuti stanovnici iz unutrašnjosti Istre i iz drugih krajeva Jugoslavije. Iako u dostupnim arhivskim fondovima nema mnogo dokumenata koji bi svjedočili o reakcijama državnih i partijskih organa zaduženih za kulturu na glazbeno-scenske izvedbe, novinski su članci zasigurno u najvećoj mjeri odražavali i njihova promišljanja, posebice glede načina poboljšanja organizacijskog dijela sezona te potrebe stimuliranja radništva za brojnijim prisustvovanjem predstavama.

Ususret narodu i nakon razdoblja socijalističkog realizma, vlast je na kulturnom planu kročila (i) uz pomoć opernih sezona. Ali, jačanjem tržišnih odnosa i kulturne su potrebe postale roba, koja se u osnovi mora »nuditi« i »kupovati« po tržišnim zakonima, jednako kao i svaka druga roba. Upoznavanje Puljana odnosno Istrana s kulturnim i umjetničkim dosezima i vrednotama jugoslavenskih opernih kuća više nije bila stvar od državnog značaja, organizaciju i financiranje državna je vlast prepustila Gradu i njegovim institucijama, koje su se na razne načine morale snalaziti ne bi li osmislile način organiziranja i financiranja glazbeno-scenskih predstava.

Operne sezone u Areni organizirale su se usprkos financijskim mogućnostima koje su bivale sve lošije iz godine u godinu, što je u narednim godinama rezultiralo i slabijom posjećenošću, manjim brojem izvedbi i gostovanja renomiranih opernih i baletnih zvijezdi u odnosu na ranije razdoblje.

³⁷ Prema podacima dobivenim u Arheološkom muzeju u Puli Arena ukupno može primiti najviše 11.000 posjetitelja.

Summary

MEETING THE PEOPLE II: THE FIRST POSTWAR OPERATIC SEASONS IN THE
ARENA OF PULA (1949-1952)

During the first several years after the World War II, guest performances of Yugoslav opera houses in Pula were, so to say, a matter of the Government's interest. The objective was to show the inhabitants of the biggest city on the Istrian peninsula — who had had a chance to see Italian opera stars during the period of Fascism (1930-1940) — that Yugoslavian theatres also had a competent performing force. The political leadership wanted to make opera and ballet music more popular; the aim was to bring it nearer to all layers of the population, especially to the working class. Opera ensembles from Zagreb, Belgrade, Ljubljana and Rijeka were regular guest performers in the city of Pula during the four-year period between 1949 and 1952. Even if one doubtfully accepts newspaper reports writing about 16 000 people attending particular performances in the Arena, it should be added that not even half that number has been reached in subsequent times, right up until the present. The large number of visitors is especially significant considering the fact that the structure of the population there changed. Population coming from the interior of Istria and from other parts of Yugoslavia settled in Pula by the end of the 1940s, when opera seasons were renewed after a ten years break.

